

Jakub Biernat

Dział spadku w testamencie w prawie francuskim

Palestra 49/11-12(563-564), 197-210

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRAWO W UNII EUROPEJSKIEJ

Jakub Biernat

DZIAŁ SPADKU W TESTAMENCIE W PRAWIE FRANCUSKIM

UWAGI WSTĘPNE

W rozważaniach teoretycznych poświęconych polskiemu prawu spadkowemu zwraca się coraz częściej uwagę na potrzebę jego nowelizacji. Postulowane kierunki i zakres ewentualnych zmian są stosunkowo zróżnicowane¹. W szczególności wskazuje się na celowość wprowadzenia do polskiego porządku prawnego rozwiązań zmierzających do zagwarantowania testatorowi większego niż dotąd wpływu na los poszczególnych składników jego majątku po jego śmierci². Jedną z instytucji z zakresu prawa spadkowego mogących służyć realizacji tego celu jest tzw. dział spadku w testamencie, zwany niekiedy również testamentem działowym³, w ramach którego – w najogólniejszym ujęciu – spadkodawca, w sporządzonym testamencie,

¹ Ostatnie zmiany w kodeksie cywilnym, będące – jak się zdaje – również pokłosiem poglądów wyrażanych w literaturze – por. np. M. Pazdan, *Czy przywrócić dziedziczenie ustawowe gminy?*, Samorząd Terytorialny 1991, nr 11–12, s. 164–167 – a wprowadzone ustawą z 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408), które weszły w życie 25 września 2003 r., dotyczyły prawa spadkowego w bardzo ograniczonym zakresie. Por. na ten temat P. Cybula, *Zmiany w prawie spadkowym. Przywrócenie dziedziczenia ustawowego gminy*, Edukacja Prawnicza 2003, nr 11, s. 24–26; M. Pazdan, *Dziedziczenie gminy i Skarbu Państwa – po nowelizacji kodeksu cywilnego w 2003 r.*, Rejent 2003, nr 2, s. 13–20.

² Por. m.in. J. Biernat, *Problematyka tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, www.krn.org.pl/ftp_testament_dzialowy.html; K. Łaski, *Postępowanie spadkowe. Proponowane kierunki zmian*, Nowy Przegląd Notarialny 2001, nr 7–8, s. 79–89; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 114.

³ Sformułowaniem „dział spadku w testamencie” posługuje się m.in. E. Skowrońska-Bocian, *Prawo...*, s. 114. Natomiast sformułowaniem „testament działowy” posługuje się m.in. w powołanym w poprzednim przypisie moim artykule. W tekście tym proponuję jednak wprowadzenie pewnego rozróżnienia, jeśli chodzi o pojęcie „testamentu działowego”. Uważam, iż na gruncie polskiego prawa spadkowego sensowne jest formułowanie szerszej i węższej definicji tego pojęcia. W ujęciu szerszym przez testament działowy należy rozumieć każdy testament, czyli jednostronną, niemającą adresata, odwołałą, osobistą, formalną czynność prawną na wypadek śmierci, w której testator decyduje

wpływa na sposób dokonania działu spadku, uzyskując w konsekwencji wpływ na to, którym spośród spadkobierców przypadną poszczególne składniki spadku.

Wzrastające zainteresowanie instytucją działu spadku w testamencie, również w kontekście ewentualnych zmian legislacyjnych, sprawia, iż za pożądane należy uznać sięgnięcie do rozwiązań prawnych innych państw, przyjmujących tę instytucję. Przedmiotem poniższych rozważań jest przedstawienie regulacji dotyczącej instytucji działu spadku w testamencie w prawie francuskim. Za omówieniem regulacji francuskiej zdają się przemawiać przynajmniej dwa istotne względy. Po pierwsze, regulacja instytucji działu spadku w testamencie w prawie francuskim jest przedmiotem znacznego zainteresowania tamtejszej doktryny i judykatury⁴. Po drugie, regulacja francuska oparta jest na pewnej szczególnej myśli legislacyjnej, która przeprowadzona została w sposób nader konsekwentny i kompletny. Jest zatem interesująca z punktu widzenia przyjętej konstrukcji prawnej.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIAŁU SPADKU DOKONYWANEGO PRZEZ WSTĘPNEGO

Instytucja działu spadku w testamencie (*testament-partage*)⁵ została ukształtowana w prawie francuskim jako jedna z dwóch postaci działu spadku dokonywanego przez wstępnego (*partage d'ascendant*)⁶. Dział spadku dokonywany przez wstępnego jest – w najogólniejszym ujęciu – aktem polegającym na rozdzieleniu przez wstępnego swojego majątku pomiędzy zstępnych. Skutkiem tego aktu jest przesądzenie o kształcie działu spadku przez późniejszego spadkodawcę. Wstępny dokonując działu determinuje skład sched spadkowych swych zstępnych⁷. W świetle prawa francuskiego dział spadku dokonywany przez

o losach poszczególnych praw majątkowych wchodzących w skład jego majątku. W ujęciu węższym testament działowy to taka czynność prawna, w której testator wpływa na sposób dokonania działu spadku. W konsekwencji, pojęcie „dział spadku w testamencie” pokrywa się z pojęciem „testamentu działowego” w ujęciu węższym. W niniejszych rozważaniach będę posługiwał się zwrotem „dział spadku w testamencie”.

⁴ Co jednakże – jak twierdzi się w literaturze – nie przekłada się na wykorzystywanie tej instytucji w praktyce, w szczególności w praktyce notarialnej. Por. P. Catala, *La réforme des liquidations successorales (Loi n° 71-523 du 3 juillet 1971)*, 2e édition, Paris 1975, s. 298; H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons de droit civil*, tome IV, deuxième volume, Successions-Libéralités, 5e édition par L. Leveneur et S. Leveneur, Paris 1999, s. 931; C. Philippe, *La pratique des partages d'ascendant depuis la loi du 3 juillet 1971*, *Revue Trimestrielle de Droit Civil* 1984, s. 206; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, 3e édition, Paris 1997, s. 863.

⁵ Zwrot „testament-partage” bywa niekiedy również tłumaczony jako „testament-dział” – por. M. Planiol, *Podręcznik prawa cywilnego (o darowiznach i testamentach)*, z francuskiego przełożył i przypisami opatrzył A. Słomiński, Warszawa 1922, s. 321.

⁶ W tłumaczeniu obowiązującego na części terytorium Polski do 1 stycznia 1947 r. francuskiego kodeksu cywilnego posługiwano się sformułowaniem działu „uczynione” oraz „dopełnione” przez wstępnego (por. art. 1075–1080). Podobnie w literaturze – por. np. M. Kurman, *Notariat, hipoteka, akty*, Warszawa 1930, s. 651; M. Planiol, *Podręcznik...*, s. 321.

⁷ Por. P. Voirin, *Droit civil. Droit privé notarial: régimes matrimoniaux – successions – libéralités*. Tome 2, 19e édition par G. Goubeaux, Paris 1997, s. 310.

wstępnego może nastąpić w dwóch postaciach: w postaci darowizny (*donation-partage*) oraz w postaci testamentu (*testament-partage*). Pomiędzy tymi postaciami zachodzą istotne różnice⁸. Uregulowanie dotyczące działu spadku dokonywanego przez wstępnego zamieszczone zostało w art. 1075–1080 francuskiego kodeksu cywilnego⁹. Art. 1075–1075–2 k.c.f. odnoszą się do obydwu postaci działu spadku dokonywanego przez wstępnego, art. 1076–1078–3 k.c.f. regulują dział spadku w ramach darowizny (*donation-partage*), zaś art. 1079–1080 k.c.f. dotyczą działu spadku w testamencie (*testament-partage*). Regulacja działu spadku dokonywanego przez wstępnego w obecnie obowiązującym brzmieniu wprowadzona została ustawą z 3 lipca 1971 roku, nr 71–523, obowiązującą od 1 stycznia 1972 r., a w pewnym zakresie również ustawą z 5 stycznia 1988 r., nr 88–15. W doktrynie francuskiej wyrażany jest pogląd, iż przepisy te w sposób znaczący uprościły regulację dotyczącą działu spadku dokonywanego przez wstępnego¹⁰. Ponadto należy wskazać, iż do działu spadku dokonanego w ramach darowizny stosuje się przepisy ogólne dotyczące darowizn, zaś do działu spadku w testamencie przepisy ogólne dotyczące testamentów, chyba że co innego wynika z regulacji dotyczącej działu spadku dokonywanego przez wstępnego (art. 1075 ust. 2 k.c.f.).

RATIO LEGIS DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

We francuskiej nauce prawa podnosi się w szczególności następujące argumenty mające przemawiać za użytecznością i celowością istnienia instytucji działu spadku w testamencie. Przede wszystkim wskazuje się, iż dokonanie działu spadku przez testatora w testamencie pozwala uniknąć ewentualnych wad i niedogodności związanych z sądowym działem spadku, który wchodziłby w grę w braku porozumienia spadkobierców. Te wady i niedogodności to w szczególności koszty oraz sformalizowanie i możliwa przewlekłość postępowania sądowego, ewentualna konieczność sprzedaży poszczególnych składników spadku, a w konsekwencji wyłączenie ich z majątku rodziny, czy też losowanie przez spadkobierców sched spadkowych, co z kolei może prowadzić do powstania bądź eskalacji konfliktów pomiędzy spadkobiercami. Ponadto podkreśla się, iż to spadkodawca jest osobą najbardziej kompetentną i odpowiednią do oceny stosunków osobistych i majątkowych swej najbliższej rodziny, co prowadzi do wniosku, iż to właśnie on powinien decydować o tym, które ze składników jego majątku mają przypaść poszczególnym spadkobiercom, biorąc pod uwagę tak zdolności czy predyspozycje spadkobierców, jak i charakter poszczególnych praw majątkowych wchodzących w skład spadku. Wreszcie twierdzi się, iż dokonanie działu spadku przez spadkodawcę już w testamencie jest elementem stabilizującym sytuację rodzinną poprzez zapobieżenie powstaniu ewentualnych konfliktów pomiędzy spadkobiercami co do sposobu dokonania działu spadku¹¹. Należy także zwrócić uwagę, iż zaletą działu spad-

⁸ Najistotniejsze spośród nich zostaną wskazane w toku dalszych rozważań.

⁹ Dalej jako: k.c.f.

¹⁰ Tak m.in. C. Philippe, *La pratique...*, s. 224–225; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 310.

¹¹ Por. P. Catala, *La réforme...*, s. 298; A. Colin, H. Capitant, *Cours élémentaire de droit civil français*, tome troisième, neuvième édition entièrement refondue et mise à jour par L. Julliot de La Morandière, Paris 1945, s. 984–985; L. Jossierand, *Cours de droit civil positif français, tome troisième, les régimes*

ku dokonanego w testamencie jest możliwość jego dowolnego odwołania lub zmiany w każdej chwili, co pozwala spadkodawcy na nieskrępowane dostosowanie jego treści do zmieniających się uwarunkowań osobistych i majątkowych¹². Trzeba również podkreślić, iż instytucja działu spadku w testamencie służy także konsekwentnej realizacji zasady swobody testowania, pozwalając spadkodawcy na precyzyjne i – co do zasady – wiążące spadkobierców rozdysponowanie poszczególnych składników jego majątku¹³.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

W świetle uregulowań prawa francuskiego dział spadku w testamencie może być skutecznie dokonany tylko w pewnej szczególnej konfiguracji personalnej. Testament, w którym następuje dział spadku, może być sporządzony wyłącznie przez wstępnego, zaś osobami, których dział spadku dotyczy, mogą być wyłącznie jego zstępni (art. 1075 ust. 1 k.c.f.)¹⁴. Oznacza to, iż dział spadku w testamencie może nastąpić jedynie w ramach dziedziczenia pierwszej grupy spadkobierców ustawowych (por. art. 734, z zastrzeżeniem art. 756–757, 758–1–758–5 k.c.f.)¹⁵.

matrimoniaux, les successions, les libéralités, Paris 1930, s. 981–982; H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 928; M. Planiol, *Podręcznik...*, s. 321–322; M. Planiol, G. Ripert, *Traité pratique de droit civil français. Tome V. Donations et testaments, avec le concours de A. Trasbot*, Paris 1933, s. 873–874; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 845; A. Weinstock, *Du sens et des effets de la clause pénale dans le partage d'ascendants*, *Revue Trimestrielle de Droit Civil* 1934, t. XXXIII, s. 759–761. Por. także M. Kurman, *Notariat...*, s. 649 oraz C. Philippe, *La pratique...*, s. 209–216. W ostatniej z powołanych pozycji autorka omawia wprawdzie *ratio legis* działu spadku w ramach darowizny, jednakże jej rozważania mogą być w znacznym stopniu odniesione również do działu spadku w testamencie.

¹² Natomiast jeśli chodzi o dział spadku w ramach darowizny, to odwołanie darowizny dopuszczalne jest jedynie wyjątkowo w razie zaistnienia szczególnych okoliczności – por. art. 953–966 k.c.f.

Pomimo wskazanych zalet instytucji działu spadku w testamencie w dawnej literaturze francuskiej podkreślano, iż omawiane uregulowanie nie jest wolne od wad. Twierdzono, iż jest ono nazbyt skomplikowane i niejednokrotnie prowadzi do powstawania sporów, zamiast im zapobiegać. Nadto zwracano uwagę, iż nie gwarantuje testatorowi należytej swobody w kształtowaniu treści testamentu oraz rodzi ryzyko sporządzenia testamentu dotkniętego nieważnością. Chodziło tu w szczególności o konieczność uwzględnienia wszystkich zstępnych i zachowanie zasady równej wartości przyznanych im sched. Por. A. Colin, H. Capitant, *Cours...*, s. 984–985; L. Josserand, *Cours...*, s. 981–982; M. Planiol, *Podręcznik...*, s. 322. Zmiany wprowadzone powołaną wyżej ustawą z 3 lipca 1971 r. w praktyce usunęły wskazane wyżej wady omawianej instytucji. Niekiedy jednak zmiany te oceniane są jako niewystarczające – por. bliżej P. Catala, *La réforme...*, s. 297–298.

¹³ Por. bliżej J. Biernat, *Problematyka...*, www.krn.org.pl/ftp_testament_dzialowy.html.

¹⁴ Wyjątkowo, w szczególnych przypadkach określonych w art. 1075 ust. 2 k.c.f., dział spadku w ramach darowizny może nastąpić nie tylko między zstepnymi, ale również innymi osobami. Por. na ten temat H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 934. Ponadto w projektach zmian ustawodawczych pojawia się postulat włączenia do kręgu osób, w stosunku do których wstępny dokonuje działu, małżonka wstępnego – por. tamże. Obecnie jest to tym bardziej uzasadnione, iż poczynszy od 1 lipca 2002 r., na mocy zmian wprowadzonych ustawą powołaną w poniższym przypisie, małżonek zmarłego może dojść do dziedziczenia w zbiegu z jego zstepnymi – por. art. 731, 756–757 k.c.f.

¹⁵ Wszystkie w brzmieniu nadanym ustawą z 3 grudnia 2001 r., nr 2001–1135, obowiązującą od 1 lipca 2002 r.

Dokonanie przez spadkodawcę działu spadku w testamencie polega na sporządzeniu testamentu, w którym testator decyduje, które ze składników jego majątku mają przypaść poszczególnym spadkobiercom. Sporządzenie przez testatora testamentu, w którym dokonuje on działu spadku, nie polega zatem ani na ustanowieniu spadkobierców testamentowych, ani też przeznaczeniu zstępnym określonych praw majątkowych tytułem zapisu. Zstępnii testatora, nawet w razie sporządzenia testamentu, w którym dokonano działu spadku, powołani są do dziedziczenia na podstawie ustawy (art. 1079 k.c.f.). Skutkiem sporządzenia testamentu nie jest bowiem ani wyłączenie dziedziczenia ustawowego, ani ustanowienie zapisu, ale określenie składu sched spadkowych poszczególnych spadkobierców dziedziczących z ustawy.

W praktyce możliwe jest zaistnienie sytuacji, w której treść testamentu budzić będzie wątpliwości co do rzeczywistej woli spadkodawcy. W szczególności wątpliwości te mogą wyrażać się w pytaniu, czy wolą spadkodawcy było dokonanie działu spadku w testamencie, ustanowienie zapisu, czy też powołanie spadkobiercy testamentowego, bądź ewentualnie dokonanie innego rozrządzenia testamentowego¹⁶. W prawie francuskim nie ma wyraźnej normy interpretacyjnej przyznającej, przy braku jednoznacznych dyspozycji testamentowych, pierwszeństwo jednej z powyższych instytucji¹⁷. Francuska judykatura i doktryna zdaje się stać na stanowisku, iż w razie wątpliwości nie sposób arbitralnie przyznawać pierwszeństwa czy to działowi spadku, czy to ustanowieniu zapisu bądź powołaniu spadkobiercy testamentowego, ale należy dążyć do rekonstrukcji rzeczywistej woli testatora odrębnie w każdym przypadku, przy uwzględnieniu okoliczności konkretnego stanu faktycznego¹⁸. W nauce prawa wyrażane są w tym zakresie również inne poglądy. Twierdzi się niekiedy, iż w razie wątpliwości należy przyjąć, iż zamiarem testatora było dokonanie działu spadku w testamencie, a nie ustanowienie zapisu czy powołanie spadkobiercy¹⁹. Pogląd taki nie zyskał wszakże powszechnej aprobaty²⁰.

W art. 968 k.c.f. wprowadzony został zakaz sporządzania testamentów wspólnych. Oznacza to, iż testament obejmujący rozrządzenia ostatniej woli więcej niż jednej osoby

¹⁶ Por. M. de Juglart, A. Piedelievre, *Cours de droit civil avec travaux dirigés et sujets d'examen. Régimes matrimoniaux. Successions. Libéralités*, tome II, septième édition, Paris 1996, s. 367.

¹⁷ Sposób wykładni testamentów regulują zasadniczo – poza pewnymi szczegółowymi uregulowaniami – przepisy dotyczące wykładni umów (art. 1156–1164 k.c.f.) – por. np. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 331–334; M. Planiol, *Podręcznik...*, s. 107. Zob. także w prawie polskim art. 961 k.c.

¹⁸ Por. np. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 932–933; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 863 oraz orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 17 kwietnia 1985 r., 84–11064. Niekiedy formułowane są także wskazówki o bardziej szczegółowym charakterze. Przykładowo w orzeczeniu z 5 lipca 1989 r., 87–16476, Sąd Kasacyjny – Pierwsza Izba Cywilna wyraził pogląd, iż za dokonanie działu spadku w testamencie należy uznać testament, którego sporządzenie było wyrazem takich samych intencji testatora, które legły u podstaw wcześniejszego dokonania działu spadku w ramach darowizny, jeśli testament jest jej uzupełnieniem. Natomiast w orzeczeniu z 5 grudnia 1978 r., 77–12330, Sąd Kasacyjny – Pierwsza Izba Cywilna zwrócił uwagę, iż o dziale spadku w testamencie można mówić jedynie wówczas, gdy sam testator przeznaczył określone prawa majątkowe swoim zstępnym. Wszystkie orzeczenia powołane w niniejszym artykule dostępne są – poza tradycyjnymi miejscami publikacji – na stronach internetowych: www.legifrance.gouv.fr.

¹⁹ Tak P. Catala, *La réforme...*, s. 302–303.

²⁰ Por. F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 863.

jest w świetle prawa francuskiego nieważny. W konsekwencji niedopuszczalne jest dokonanie działu spadku w testamentie wspólnie przez więcej niż jedną osobę, w tym w szczególności przez małżonków²¹.

FORMA DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

Dział spadku dokonany w testamentie polega – jak wspomniano – na sporządzeniu przez spadkodawcę testamentu o odpowiedniej treści. Do testamentu obejmującego dział spadku mają zatem zastosowanie przepisy regulujące instytucję testamentu w sposób ogólny (art. 1075 ust. 2 k.c.f.), w tym przepisy dotyczące formy testamentu. W szczególności należy podkreślić, iż testator może dokonać działu spadku w testamentie sporządzonym w każdej formie – zarówno zwykłej, a więc w testamentie holograficznym (art. 970 k.c.f.), w testamentie sporządzonym przez akt publiczny przy udziale notariusza (art. 971–975 k.c.f.), w testamentie tajnym (art. 976–979 k.c.f.) oraz w testamentie międzynarodowym, jak i w testamentie sporządzonym w formie szczególnej (art. 981–1001 k.c.f.)²².

PRZEDMIOT DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

Dział spadku ukształtowany został w prawie francuskim – podobnie jak w prawie polskim – jako dział aktywów masy spadkowej. Przedmiotem działu spadku są zatem, co do zasady, wszelkie prawa majątkowe wchodzące w skład spadku.

Z art. 1075 ust. 1 k.c.f. wynika, iż przedmiotem działu spadku dokonywanego przez wstępnego mogą być jedynie składniki jego majątku²³. We francuskiej doktrynie i judykaturze zdecydowanie przeważa pogląd, iż konsekwencją takiego uregulowania jest okoliczność, iż przedmiotem działu spadku w testamentie mogą być wyłącznie te prawa majątko-

²¹ Dopuszczalne jest natomiast dokonanie – przez oboje małżonków po stronie darczyńców na rzecz wspólnych zstępnych – działu spadku w ramach umowy darowizny, której przedmiotem jest prawo majątkowe wchodzące w skład majątku wspólnego małżonków. Por. P. Catala, *La réforme...*, s. 237–238; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 311. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w literaturze francuskiej rozważano ewentualność dopuszczenia dokonania działu spadku w testamentie wspólnie przez małżonków z powołaniem się na zawarte w art. 1080 k.c.f. odesłanie do art. 1077–2 k.c.f. regulującego dział w ramach darowizny. W ostatecznym rozrachunku odstąpiono jednak od sformułowania powyższej tezy. Por. na ten temat H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 935.

²² Na marginesie niniejszych rozważań należy wskazać, iż w literaturze polskiej wyrażono pogląd, że konsekwencją ewentualnego wprowadzenia do polskiego porządku prawnego instytucji zapisu o skutkach rzeczowych powinno być – z uwagi na jego doniosłość – dopuszczenie jego zamieszczenia wyłącznie w testamentie notarialnym. Tak K. Łaski, *Postępowanie...*, s. 89. Pogląd taki może budzić bardzo poważne wątpliwości. Treść testamentu nie powinna bowiem decydować o tym, w jakiej formie testament może być sporządzony. Prowadziłoby to do nieuzasadnionego ograniczenia swobody testowania.

²³ Przedmiotem działu spadku dokonywanego przez wstępnego nie mogą być prawa majątkowe, którymi wstępny nie może rozporządzać (*biens inaliénables*). Por. na ten temat H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 940.

we, które wchodziły w skład majątku odrębnego spadkodawcy²⁴. Z działu spadku w testamencie wyłączone są zatem prawa majątkowe objęte wspólnością majątkową spadkodawcy i innych osób. W praktyce najczęściej będzie chodziło tu o prawa majątkowe wchodzące w skład majątku wspólnego małżonków. Nie sposób nie docenić istotnego znaczenia tego ograniczenia, wzięwszy pod uwagę okoliczność, iż ustawowym ustrojem majątkowym małżeńskim jest w prawie francuskim ustrój wspólności praw nabytych w czasie trwania małżeństwa oraz że powyższe ograniczenie dotyczy również wspólnej masy majątkowej po ustaniu wspólności, a przed dokonaniem jej podziału²⁵.

Pewne wątpliwości w literaturze i orzecznictwie budzi na tym tle możliwość zastosowania w odniesieniu do działu spadku w testamencie art. 1423 k.c.f. Stosownie do ust. 1 tego przepisu zapis dokonany przez małżonka nie może przekraczać jego części we wspólności. Natomiast zgodnie z art. 1423 ust. 2 k.c.f., jeśli przedmiot zapisu dokonanego przez małżonka jest przedmiot majątkowy wchodzący w skład majątku wspólnego, zapisobierca może żądać wydania przedmiotu w naturze tylko wówczas, gdy w wyniku dokonanego podziału przypadł on spadkobiercom. W przeciwnym razie zapisobierca jest uprawniony do żądania uiszczenia sumy pieniężnej odpowiadającej wartości tego przedmiotu. Powstaje pytanie, czy nie należałoby dopuścić analogicznego zastosowania art. 1423 ust. 2 k.c.f. w sytuacji, w której testator dokonując działu spadku w testamencie uwzględnił w nim przedmiot wchodzący w skład majątku wspólnego małżonków. W doktrynie i orzecznictwie zdecydowanie przeważa odpowiedź negatywna na tak postawione pytanie. Twierdzi się, iż art. 1423 ust. 2 k.c.f. nie należy interpretować rozszerzająco. Po pierwsze, podkreśla się, iż przepis ten zgodnie ze swym wyraźnym brzmieniem nie ma zastosowania do spadkobierców ustawowych. Po drugie, zwraca się uwagę na treść art. 1075 k.c.f., z którego wynika, iż dział dokonywany przez wstępnego może dotyczyć wyłącznie praw majątkowych należących do niego, a zatem nie może dotyczyć praw majątkowych wchodzących w skład wspólności majątkowej²⁶. Należy zatem podkreślić, iż przedmiotem działu spadku w testamencie nie mogą być w żadnym wypadku prawa majątkowe objęte wspólnością małżeńską. Prawami tymi nie może dysponować zarówno każdy z małżonków odrębnie, jak i – z uwagi na zakaz sporządzania testamentów wspólnych – oboje małżonkowie wspólnie.

Przedmiotem działu spadku w testamencie mogą być prawa majątkowe wchodzące w skład majątku spadkodawcy w chwili otwarcia spadku. W konsekwencji, dokonując działu

²⁴ Por. np. M. Planiol, G. Ripert, *Traité pratique...*, s. 884; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 864 oraz J. Patarin, *Jurisprudence française en matière de droit civil. Successions et libéralités*, *Révue Trimestrielle de Droit Civil* 2000, no 4, s. 883 i powołana tam literatura, a także orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 6 marca 2001 r., 99–11308 i orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 16 maja 2000 r., 97–20839.

²⁵ Na temat ustrojów majątkowych małżeńskich w prawie francuskim por. np. S. Jankiewicz, T. Kot, *Stosunki majątkowe małżeńskie w prawie francuskim*, www.krn.org.pl/ftp_stosunki_francja.html.

²⁶ Por. orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 6 marca 2001 r., 99–11308 i orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 16 maja 2000 r., 97–20839. W tym miejscu należy dodać, iż w literaturze francuskiej przeważa pogląd, iż art. 1423 ust. 2 k.c.f. stosuje się wyłącznie do zapisów, których przedmiot wchodził w skład wspólności majątkowej małżeńskiej, a nie jakiegokolwiek wspólności. Takie stanowisko jest wszakże niekiedy krytykowane. Por. na ten temat J. Patarin, *Jurisprudence française en matière de droit civil. Successions et libéralités*, *Révue Trimestrielle de Droit Civil* 2000, nr 4, s. 880, 884 i powołana tam literatura.

spadku w testamencie, spadkodawca może w nim skutecznie uwzględnić zarówno prawa majątkowe, które wchodzi w skład jego majątku w chwili sporządzenia testamentu, jak i prawa majątkowe, które nabędzie dopiero w przyszłości, byleby tylko nastąpiło to przed otwarciem spadku. Takie określenie przedmiotu działu spadku w testamencie wynika z charakteru testamentu jako czynności prawnej na wypadek śmierci. Skoro testament wywołuje skutki prawne od chwili otwarcia spadku, to jego przedmiotem mogą być wszelkie prawa majątkowe przysługujące spadkodawcy i uzyskane przez niego przed tą chwilą²⁷.

Dokonując działu spadku w testamencie, testator może w nim również uwzględnić wartość uprzednio dokonanej darowizny, ale tylko takiej, która dokonana była z obowiązkiem zaliczenia na poczet udziału spadkowego (*donation en avancement d'hoirie*) i tylko w takim zakresie, w jakim po stronie obdarowanego ma powstać obowiązek zwrotu darowizny po otwarciu spadku (por. art. 843 k.c.f.). Wartość darowizny, w takim zakresie, w jakim ma być zwrócona, stanowi bowiem element spadku²⁸.

TREŚĆ DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

Dokonując działu spadku w testamencie spadkodawca określa skład sched spadkowych swoich zstępnych²⁹. Przepisy prawa pozostawiają mu w tym zakresie stosunkowo daleko idącą swobodę.

Z art. 744 ust. 2 k.c.f. wynika, iż zstępni pierwszego stopnia dziedziczą po zmarłym w równych częściach³⁰. Oznacza to, iż wartość praw majątkowych przyznanych im na poczet sched spadkowych w działu spadku w testamencie powinna być równa. Należy jednakże zwrócić uwagę, iż okoliczność, że spadkodawca dokonując działu spadku w testamencie nie przeznaczył spadkobiercom praw majątkowych o równej wartości, nie powoduje sama w sobie wadliwości działu spadku. Dział, w którym mamy do czynienia z dysproporcją pomiędzy wartością praw majątkowych uzyskanych przez poszczególnych spadkobierców,

²⁷ Sytuacja przedstawia się odmiennie w odniesieniu do działu spadku w ramach darowizny. Stosownie do art. 1076 ust. 1 k.c.f. przedmiotem takiej darowizny mogą być wyłącznie prawa majątkowe należące do darczyńcy w chwili zawarcia umowy darowizny. Jest to uzasadnione faktem, iż darowizna wywiera skutki prawne zasadniczo z chwilą jej dokonania, a nie z chwilą otwarcia spadku.

²⁸ Tak P. Catala, *La réforme...*, s. 300; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 314. W razie dokonania przez wstępnego działu spadku w ramach darowizny możliwe jest nałożenie na spadkobiercę obowiązku zaliczenia na schedę spadkową każdej uprzednio dokonanej na jego rzecz darowizny, zarówno dokonanej z obowiązkiem zaliczenia na poczet udziału spadkowego (*donation en avancement d'hoirie*), jak i dokonanej z pierwszeństwem i ponad udział (*donation préciputaire et hors part*; por. art. 1078–1–1078–3 k.c.f.). Por. bliżej na ten temat P. Catala, *La réforme...*, s. 267–274; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 853–854; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 311–312. Zob. także w prawie polskim art. 1039–1043 k.c.

²⁹ Określenie składu sched spadkowych musi nastąpić przez samego spadkodawcę i nie może być – w jakikolwiek sposób – przekazane innym osobom – por. orzeczenie Sądu Kasacyjnego – Pierwsza Izba Cywilna z 5 grudnia 1978 r., 77–12330.

³⁰ Gdy zstępny pierwszego stopnia nie dożył otwarcia spadku lub został uznany za niegodnego (art. 754–755 k.c.f.), w jego miejsce wstępują dalsi zstępni na zasadach określonych w art. 751–755 k.c.f.

jest ważny i wywołuje skutki prawne³¹. Dopiero wówczas, gdy spadkobierca konieczny, czyli spadkobierca uprawniony do rezerwy, nie uzyskał – wskutek nieuwzględnienia lub niedostatecznego uwzględnienia w dziale spadku dokonanym w testamencie – należnej mu rezerwy, powstaje na jego rzecz szczególne uprawnienie. Innymi słowy, pomimo iż spadkobiercy są powołani do dziedziczenia w równych częściach, spadkodawcy przysługuje znaczna swoboda, zarówno jeśli chodzi o określenie wartości praw majątkowych im przyznawanych, jak i kręgu zstępnych uwzględnianych w ramach dokonywanego działu spadku. Zstępny zaś przysługują pewne uprawnienia wyłącznie wówczas, gdy nie uzyskali należnej im rezerwy.

Należy również wskazać, iż wstępny może dokonać działu spadku zarówno w odniesieniu do wszystkich przysługujących mu praw majątkowych wchodzących w skład spadku, jak i w stosunku do niektórych z nich, a nawet tylko jednego ze składników spadku. W takim przypadku, po otwarciu spadku, prawa majątkowe nieobjęte działem dokonanym w testamencie wchodzi w skład majątku spadkowego objętego wspólnością, zaś spadkobiercy są uprawnieni do dokonania uzupełniającego działu spadku na zasadach ogólnych (art. 1075–3 k.c.f.)³².

Ponadto testator może dowolnie określać nie tylko wartość, ale i skład sched spadkowych poszczególnych spadkobierców. W szczególności może zadecydować, iż niektórzy spadkobiercy nie uzyskają określonych praw majątkowych wchodzących w skład spadku w naturze, ale pewne środki pieniężne. Może również dokonać działu w ten sposób, iż na schedę spadkową niektórych spośród spadkobierców składać się będą środki pieniężne uzyskane od innych spadkobierców tytułem spłaty. Testator może również nałożyć obowiązek dokonania spłat w celu wyrównania dysproporcji pomiędzy spadkobiercami uzyskującymi określone prawa majątkowe wchodzące w skład spadku³³. W przypadku ustanowienia przez spadkodawcę obowiązku spłat zastosowanie znajduje art. 833–1 ust. 1 k.c.f. (art. 1075–1 k.c.f.)³⁴. Przepis ten – o charakterze semiimperatywnym³⁵ – uznać należy za szczególny przypadek klauzuli *rebus sic stantibus*. Powoduje on – przy spełnieniu wskazanych w nim przesłanek – modyfikację wysokości spłat w razie określonego zwiększenia lub zmniejszenia wartości praw majątkowych stanowiących schedę spadkową spadkobiercy obciążonego spłatą³⁶. W literaturze wyrażono również pogląd, iż dopuszczalna i skuteczna

³¹ W skrajnych przypadkach możliwe jest zaistnienie sytuacji, w której niektórzy spośród spadkobierców zostaną całkowicie pominięci w dziale spadku dokonywanym przez wstępnego w testamencie.

³² Por. A. Colin, H. Capitant, *Cours...*, s. 1000; M. de Juglart, A. Piedelievre, *Cours...*, s. 376; M. Planiol, *Podręcznik...*, s. 326; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 863–864; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 315.

³³ Por. M. de Juglart, A. Piedelievre, *Cours...*, s. 367; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 864–865.

³⁴ Brzmienie art. 1075–1 k.c.f. może w tym zakresie budzić wątpliwości, bowiem odwołuje się wyraźnie wyłącznie do darowizny, a nie testamentu. Taka redakcja omawianego przepisu uważana jest we francuskiej literaturze za niefortunna, jednakże nie powoduje odmowy stosowania art. 833–1 ust. 1 k.c.f. do działu spadku w testamencie. Por. P. Catala, *La réforme...*, s. 304.

³⁵ A zatem testator może określić waloryzację spłat w sposób bardziej korzystny dla wierzyciela – tak P. Catala, *La réforme...*, s. 304.

³⁶ Por. na ten temat J. Patarin, *Jurisprudence française en matière de droit civil. Successions et libéralités*, *Révue Trimestrielle de Droit Civil* 2001, nr 3, s. 646–647.

jest dyspozycja testamentowa dokonana w ramach działu spadku w testamencie, na mocy której w skład schedy spadkowej wstępnego wejdą środki pieniężne uzyskane przez niego tytułem sumy ubezpieczenia w razie śmierci wstępnego, w przypadku gdy ten ostatni był ubezpieczony na życie³⁷.

Ponadto należy wskazać, iż testament obejmujący dział spadku dokonany przez wstępnego może zawierać również inne dyspozycje testamentowe; w szczególności nic nie stoi na przeszkodzie, by w takim testamencie ustanowić zapis, czy to na rzecz zstępnych, czy to innych osób³⁸.

SKUTKI PRAWNE DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

Przed otwarciem spadku testament zawierający dział spadku może być – na zasadach ogólnych – zmieniony lub odwołany. Testament, jako czynność prawna *mortis causa*, nie wywołuje w tym okresie, co oczywiste, skutków prawnych w postaci przejścia określonych praw majątkowych na spadkobierców. W konsekwencji dokonanie działu spadku w testamencie nie ogranicza testatora w możliwości dysponowania swoim majątkiem, w tym nie pozbawia go uprawnienia do rozporządzania prawami majątkowymi, które przeznaczył swoim zstępnym w dziale spadku. W razie takiego rozporządzenia powstać może jednakże wątpliwość, czy wyzbycie się określonego prawa majątkowego winno być traktowane jako dorozumiane odwołanie testamentu (por. art. 1038 k.c.f.), czy też testament obejmujący dział spadku pozostaje ważny, a jedynie nie wywołuje skutków co do prawa majątkowego, które nie weszło ostatecznie w skład spadku. Wydaje się, iż trafne jest to drugie rozwiązanie³⁹. Po pierwsze, sam fakt rozporządzenia określonym prawem majątkowym nie wystarcza, by stwierdzić, iż po stronie testatora zachodziła wola odwołania testamentu obejmującego dział spadku⁴⁰. Po drugie, należy pamiętać, że przedmiotem działu spadku w testamencie mogą być również prawa majątkowe, które testator dopiero nabędzie w przyszłości. Nic nie stoi na przeszkodzie, by były to prawa, które testator uprzednio przeniósł na inne osoby.

Skutki prawne działu spadku w testamencie powstają z chwilą otwarcia spadku. Z chwilą tą zstępni spadkodawcy dochodzą do dziedziczenia po nim jako jego spadkobiercy ustawowi. Dokonanie działu spadku w testamencie nie powoduje zatem zmiany tytułu powołania zstępnych do dziedziczenia z ustawy na testament. Zstępni zmarłego są jego spadkobiercami ustawowymi. W konsekwencji ewentualne odrzucenie przez nich spadku spowoduje, iż w ogóle nie dojdą do dziedziczenia (art. 1079 k.c.f.). Takie uregulowanie oznacza, iż w istocie zstępni nie mogą skutecznie sprzeciwić się kształtowi działu spadku określonego przez wstępnego. Albo akceptują wolę spadkodawcy i wówczas, dochodząc do dziedziczenia jako spadkobiercy ustawowi, uzyskują konkretne prawa majątkowe przyznane im bezpośrednio przez wstępnego, albo też nie akceptują jego woli i odrzucają spadek, na skutek czego w ogóle nie dziedziczą po wstępnym.

³⁷ Tak E. Ergan, *La qualification libérale de l'attribution à titre gratuit du bénéfice du contrat d'assurance-vie*, www.ordre-avocats-rennes.com/articles/article11.html.

³⁸ Por. F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 865.

³⁹ Tak F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 865.

⁴⁰ Choć w pewnych przypadkach może się tak oczywiście zdarzyć.

Sporządzenie testamentu obejmującego dział spadku między zstępnymi sprawia, iż z chwilą otwarcia spadku zstępni uzyskują prawa majątkowe przyznane im przez wstępnego w testamencie. W odniesieniu do tych praw nie powstaje zatem wspólność majątku spadkowego trwająca zasadniczo od chwili otwarcia spadku do chwili dokonania działu spadku. Z chwilą otwarcia spadku zstępni stają się natomiast wyłącznymi podmiotami praw przyznanych im przez testatora w testamencie⁴¹.

Dział spadku w testamencie wywołuje nadto takie skutki prawne, jak każdy dział sądowy czy też umowny. W szczególności zaś powoduje, iż pomiędzy spadkobiercami powstaje zobowiązanie do wzajemnej rękojmi na zasadach określonych w art. 884–886 k.c.f. oraz powoduje uprzywilejowanie pewnych wierzytelności spadkobierców na zasadach określonych w art. 2103 pkt 3° k.c.f. i 2109 k.c.f.

WADLIWOŚĆ DZIAŁU SPADKU W TESTAMENCIE

Dział spadku w testamencie dokonany przez wstępnego może być dotknięty wadliwością spowodowaną względami dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, należy pamiętać, iż dział spadku w testamencie to w istocie testament o pewnej szczególnej treści. Możliwe jest zatem zaistnienie sytuacji, w której dojdzie do naruszenia norm prawnych odnoszących się do wszystkich testamentów (por. art. 1075 ust. 2 k.c.f.). W takim przypadku zastosowanie znajdą ogólne reguły dotyczące wadliwości testamentów, przykładowo wspomniane wyżej przepisy o formie testamentów czy niedopuszczalności sporządzania testamentów wspólnych. Po drugie, możliwe jest zaistnienie szczególnego rodzaju wadliwości testamentu obejmującego dokonanie działu spadku, charakterystycznego dla tej instytucji, a uzależnionego od treści rozrządzenia ostatniej woli wstępnego. Uregulowanie tego rodzaju wadliwości zreformowane zostało w bardzo daleko idący sposób powołaną wyżej ustawą z 3 lipca 1971 roku.

W świetle obecnie obowiązujących przepisów ewentualne wzruszenie działu spadku dokonanego w testamencie dopuszczalne jest jedynie wówczas, gdy zstępny spadkodawcy powołany do dziedziczenia nie uzyskał należnej mu rezerwy i jedynie w takim zakresie, jaki jest niezbędny do jej pokrycia lub uzupełnienia⁴².

Z art. 1080 k.c.f. wynika, iż w razie gdy dziecko lub inny zstępny spadkodawcy nie otrzymało od niego praw majątkowych koniecznych do pokrycia należnej mu rezerwy (części obowiązkowej), wówczas może wystąpić o jej uzupełnienie na zasadach określonych w art. 1077–2 k.c.f. Uprawnienie to ograniczone jest pięcioletnim terminem przedawnienia liczo-

⁴¹ Por. M. Kłos, *Wspólność majątku spadkowego*, Warszawa 2004, s. 11–13; H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 953; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 865; P. Voirin, *Droit civil...*, s. 314–315.

⁴² W przeciwieństwie do poprzedniej regulacji nie jest natomiast wymagane stosunkowo ściśle przestrzeganie równej wartości sched przyznanych poszczególnym spadkobiercom. Nie powoduje również nieważności działu spadku w testamencie pominięcie w nim niektórych spośród zstępnych (por. art. 1078–1080 k.c.f. w brzmieniu obowiązującym do 1 stycznia 1972 r.). Por. na temat poprzedniego stanu prawnego i wprowadzonych zmian np. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 954–956; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 857.

nym od dnia otwarcia spadku (art. 1077–2 ust. 2 zd. 2 k.c.f.) i pozwala zstępnemu na dochodzenie pokrycia lub uzupełnienia rezerwy na zasadach ogólnych (por. art. 920–930 k.c.f.)⁴³. Uprawnienie powyższe nie powstaje w sytuacji, gdy spadkodawca pozostawił majątek inny niż będący przedmiotem działu spadku w testamencie i gdy majątek ten wystarczający jest do pokrycia lub uzupełnienia należnej zstępnemu rezerwy.

W tym miejscu należy wskazać, iż przedstawiciele francuskiej nauki prawa dostrzegają na tym tle specyfikę sytuacji prawnej dziecka, które nie było jeszcze poczęte w dacie sporządzenia testamentu obejmującego dział spadku, i w konsekwencji nie zostało w nim uwzględnione, a które jest spadkobiercą ustawowym wstępnego. Zagadnienie to budzi w nauce prawa pewne kontrowersje. Z jednej strony twierdzi się, iż taki zstępny spadkodawcy uprawniony jest jedynie – podobnie jak inni spadkobiercy pominięci w działle spadku – do żądania pokrycia należnej mu rezerwy; z drugiej zaś wyrażany jest pogląd, iż zstępny może w takim wypadku żądać nie tylko pokrycia należnej mu rezerwy, ale całego udziału spadkowego, gdyż dochodzi on do dziedziczenia całego spadku – a zatem nie tylko rezerwy, ale i części rozrządzałnej – na zasadach ogólnych. Za pierwszym rozwiązaniem przemawiać ma okoliczność, iż w razie gdyby spadkodawca zamierzał przeznaczyć takiemu zstępnemu coś więcej niż przypadającą mu rezerwę, wprowadziłby idące w tym kierunku zmiany do sporządzonego uprzednio testamentu. Skoro zaś tego nie zrobił, to znaczy, iż odpowiada mu stan, w którym zstępny poczęty po sporządzeniu testamentu jest pomijany w działle spadku. Rozumowaniu takiemu nie sposób odmówić logiki, są jednakże przypadki, w których jest ono zawodne. Dzieje się tak na przykład wówczas, gdy po sporządzeniu testamentu testator utracił zdolność testowania. Argumentem za drugą z przedstawionych koncepcji ma być przede wszystkim zakres odesłania wynikający z art. 1080 k.c.f. Przepis ten odsyła do art. 1077–2 k.c.f. nie wprowadzając żadnego ograniczenia; odsyła zatem również do ust. 3 tegoż artykułu, przyznającemu dziecku, które w chwili dokonania darowizny nie było poczęte, uprawnienie do żądania pokrycia lub uzupełnienia nie tylko należnej mu rezerwy, ale przypadającego mu na mocy ustawy udziału w całym spadku, a zatem zarówno w części obowiązkowej, jak i rozrządzałnej⁴⁴. Wyrażane jest również stanowisko pośrednie, zgodne z którym drugie z przedstawionych rozwiązań winno znaleźć zastosowanie wówczas, gdy w okresie między poczęciem dziecka a otwarciem spadku testator nie wprowadzał żadnych modyfikacji do testamentu obejmującego dział spadku. Natomiast w razie gdy po poczęciu dziecka testator zmienił sporządzony testament i nie uwzględnił w nim w odpowiedni sposób już poczętego (ewentualnie urodzonego) dziecka, stosować należy pierwsze z opisa-

⁴³ Uregulowanie dotyczące dochodzenia rezerwy w przypadku działu spadku w ramach darowizny jest bardziej rozbudowane. Po pierwsze, dochodzenie pokrycia lub uzupełnienia należnej rezerwy może następować – podobnie jak w przypadku działu spadku w testamencie – na zasadach ogólnych (art. 1077–2 ust. 1 k.c.f.), z pewnymi modyfikacjami wynikającymi z art. 1077–2 ust. 1 k.c.f. Po drugie, przy spełnieniu szczególnych przesłanek określonych w art. 1080 k.c.f. możliwe jest powstanie uprawnienia o nieco innym zakresie. Różnice te wynikają z brania pod uwagę, przy obliczaniu rezerwy, wartości darowizny nie z otwarcia spadku, jak stanowi ogólna zasada wynikająca z art. 922 k.c.f., lecz z ich dokonania (art. 1080 k.c.f.). Por. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 956–959.

⁴⁴ Por. na ten temat m.in. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 959–960; F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil...*, s. 866 oraz literatura powołana w tych pozycjach, a także P. Voirin, *Droit civil...*, s. 317.

nych wyżej rozwiązań⁴⁵. Wydaje się, iż w literaturze przeważa pogląd, stosownie do którego dziecku poczętemu w chwili dokonania działu spadku w testamencie przysługuje uprawnienie do uzupełnienia lub pokrycia przypadającego mu udziału w całym spadku⁴⁶.

UWAGI KOŃCOWE

Zarówno samo istnienie, jak i obecny kształt instytucji działu spadku w testamencie we francuskim kodeksie cywilnym są we francuskiej nauce prawa oceniane co do zasady pozytywnie. Z podobną oceną spotyka się ewolucja uregulowania działu spadku w testamencie na przestrzeni lat, w szczególności zaś regulacja wprowadzona ustawą z 3 lipca 1971 roku⁴⁷. Wskazuje się, iż dział spadku w testamencie stanowi jeden z istotnych elementów gwarantujących ochronę przed ewentualnymi niedogodnościami umownego czy też sądowego działu spadku, służąc szeroko pojętej ochronie rodziny⁴⁸. Nie sposób również zapominać o istotnej roli omawianej instytucji we właściwej realizacji zasady swobody testowania. Pewien niepokój budzić się zdaje natomiast stopień wykorzystywania instytucji działu spadku w testamencie w praktyce, oceniany jako niewystarczający w stosunku do jej istotnych zalet⁴⁹.

Formułowanie pozytywnej oceny regulacji działu spadku w testamencie nie oznacza oczywiście, iż omawiane uregulowanie uważane jest we francuskiej nauce prawa za pozbawione jakichkolwiek wad czy niedociągnięć. W szczególności z negatywną oceną spotyka się niekiedy brak możliwości uwzględnienia w ramach działu spadku w testamencie praw majątkowych objętych wspólnością majątkową małżeńską, co ma decydować o ograniczonym – w porównaniu np. do działu spadku w ramach darowizny czy też ustanowienia zapisu – znaczeniu praktycznym działu spadku w testamencie⁵⁰. W tym kontekście wydaje się, iż ewentualne zmiany legislacyjne dotyczące omawianej instytucji będą zmierzać właśnie do umożliwienia uwzględnienia w ramach działu spadku w testamencie składników majątku wspólnego małżonków. Ponadto logicznym następstwem wprowadzenia dziedziczenia ustawowego małżonka spadkodawcy w zbiegu z jego zstępными byłoby dopuszczenie dokonania działu spadku przez wstępne nie tylko w stosunku do zstępnych, ale również w stosunku do małżonka powołanego do dziedziczenia z ustawy⁵¹.

Podjęcie próby odniesienia powyższych rozważań do uregulowań prawa polskiego prowadzi może do wniosku, iż na gruncie naszego prawa spadkowego mamy do czynienia z sytuacją odwrotną niż w prawie francuskim. Z jednej strony, w świetle obecnie obowiązującej regulacji, zawartej zarówno w kodeksie cywilnym, jak i innych aktach normatywnych, brak jest instytucji mogącej stanowić odpowiednik – z uwagi na wywoływane skutki prawne

⁴⁵ Tak P. Catala, *La réforme...*, s. 306–307.

⁴⁶ Por. pozycje powołane w przypisie 44.

⁴⁷ Uregulowanie działu spadku w ramach darowizny jest na ogół także oceniane pozytywnie – por. C. Philippe, *La pratique...*, s. 224–225.

⁴⁸ Por. H. et L. Mazeaud, J. Mazeaud, F. Chabas, *Leçons...*, s. 961–962.

⁴⁹ Por. wyżej w przypisie 4.

⁵⁰ Por. C. Philippe, *La pratique...*, s. 206.

⁵¹ Por. wyżej w przypisie 14.

– francuskiego działu spadku w testamencie. Innymi słowy, potencjalny spadkodawca w Polsce nie ma możliwości skutecznego zamieszczenia w testamencie takich rozrządzeń co do sposobu dokonania działu spadku, które byłyby wiążące dla spadkobierców⁵². Co więcej, spadkodawca nie ma możliwości osiągnięcia podobnego skutku w ramach innych instytucji prawnospadkowych. Brak jest bowiem uregulowań pozwalających spadkodawcy na takie rozdysponowanie poszczególnych składników spadku, które byłyby co do zasady niewzruszalne, skuteczne już z chwilą otwarcia spadku oraz niezależne od woli innych niż spadkodawca podmiotów⁵³. Z drugiej zaś strony wydaje się, iż istnienie instytucji, która pozwalałaby testatorowi osiągnąć opisane wyżej skutki prawne, jest oczekiwane przez praktykę i cieszyłoby się znaczną popularnością wśród potencjalnych spadkodawców⁵⁴. Odmienne zatem niż we Francji, na gruncie prawa polskiego, mamy w tym zakresie do czynienia z ograniczoną swobodą testowania, co zdaje się nie odpowiadać oczekiwaniom społecznym⁵⁵.

⁵² Por. J. Biernat, *Problematyka...*, www.krn.org.pl/ftp_testament_dzialowy.html; T. Felski, *Wpływ woli testatora na sposób podziału majątku spadkowego*, „Palestra” 1994, nr 12, s. 5–9 oraz cytowana tam literatura.

⁵³ Por. na ten temat J. Biernat, *Problematyka...*, www.krn.org.pl/ftp_testament_dzialowy.html; K. Łaski, *Postępowanie...*, s. 80–88.

⁵⁴ Por. tamże.

⁵⁵ Można to uznać za swego rodzaju paradoks, gdyż to właśnie francuskie prawo spadkowe uchodzi za charakteryzujące się znacznym ograniczeniem swobody testowania. Por. np. T. Kot, *Przyznanie preferencyjne – instytucja francuskiej procedury działu spadku*, Rejent 2000, nr 7–8, s. 66.